

ЦІННОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ, СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНІСНОГО ЗМІСТУ І СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 60–63

Питання цінностей було і залишається одним із найскладніших у соціальній філософії, оскільки від розуміння його сутності залежить розуміння мотивів життєдіяльності особи, групи, суспільства в цілому. Порушено теоретико-методологічні аспекти проблеми. Аналізуються основні теоретико-методологічні підходи до визначення та пояснення феномену “цінності” як складної соціальної категорії.

Інтерес до проблеми цінностей, ціннісних орієнтацій людини (групи, соціуму) нині істотно посилюється, оскільки без цього важко усвідомити мотиви, характер, особливості діяльності (вчинків, дій) як окремо взятої людини, громадянина, так і великих груп.

Існує ряд аксеологічних вчень, пов'язаних з поясненням феномену “інтерес”. Вони такі:

- а) натуралізм (А. Мейнонг, Дж. Деюї, Р. Перрі та ін.);
- б) психологізм (Александр, П. Толкотт та ін.);
- в) трансценденталізм (Віндельбанд, Ріккерт);
- г) персоналістичний онтологізм (М. Шелер, Н. Гартман та ін.);
- д) культурно-історичний релятивізм (Дильтей, Шпенглер, Тойнбі);
- е) соціологізм (М. Вебер, П. Сорокін, П. Толкотт та ін.);
- ж) історико-матеріалістичний (К. Маркс, Ф. Енгельс та ін.).

Як і представники наведених вчень, так і прибічники окремих вчень, точок зору, по-різному пояснюють феномен “цінності”. Йдеться про праці таких відомих зарубіжних та вітчизняних фахівців різних галузей знань, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знавецький, К. Клакхон, Н. Смелзер, М. Олпорт, Г. Ліндзі,

Ф. Вернон, М. Рокіч, А. Маслоу, В. П. Тугарінов, А. Г. Здравомислов, Е. М. Пенькова, Е. Ф. Соколова, В. А. Ядов, Т. Парсонс, І. С. Кон, В. М. Боряк, М. І. Лапін, В. Б. Олшанский, В. Т. Лисовський.

Маємо чимало авторитетних вчених-аксеологів так званої радянської доби, таких як О. М. Баркадзе, В. О. Василенко, О. Г. Дробницький, М. С. Каган, І. А. Майзель, Е. Ю. Соловйов, В. П. Тугарінов та багато інших. Зрозуміло, що “комуністична заданість”, орієнтованість поглядів у тих та інших вчених на цінності й інтереси — комуністичні, ідеологічно спрямовані, є добре пояснювальна.

У процесі дослідження феномену “інтерес”, та пов'язаних з ним похідних феноменів, варто спиратися на праці таких сучасних українських філософів, політологів, соціальних філософів, психологів, як В. Андрущенко, І. Бойченко, В. Бакіров, М. Головатий, В. Головенько, Є. Головаха, В. Князев, В. Пазенок, А. Ручка, Т. Ящук та багато інших. Цінність праць зазначених вчених в тому, що вони не лише досліджують у широкому плані, а й вивчають проблеми формування ціннісного світу різних соціальних груп суспільства.

Маємо врахувати і те, що від Платона і Аристотеля до сучасних днів проблема людини, її вчинків і дій була і залишається цен-

тральною. Людина розглядалась і розглядається як природна, суспільна, культурна і духовна істота, а її формування як соціальної особистості відбувається комплексно, як економічний, політичний, соціальний феномен.

Існує і доволі велика кількість визначень самого поняття “цінність”.

По-перше, “цінність” — це “те, що людина особливо цінує у житті, чому надає особливий, позитивний життєвий смисл” [5, 98]. Звідси величезна кількість класифікацій цінностей. Така класифікація є надто складна, неординарна, а тому більш прийнятною видається така класифікація: суспільні цінності, моральні, ідеологічні, естетичні, релігійні. Цей поділ є найбільш загальним, згрупованим [2, 82].

По-друге, “цінність” — це будь-який об’єкт (зокрема, ідеальний), який має життєво важливе значення для суб’єкта (індивіда, групи, верстви, етносу) [6, 436]. Тут зазначимо таке: багато фахівців, зокрема німецький дослідник Ірісі Госковець, відзначають те, що ціннісна орієнтація “формується в процесі набуття (людиною) соціального досвіду і виявляється у вигляді цілей, ідеалів, переконань, інтересів й інших проявів особистості” [2, 83]. І ще: ціннісну орієнтацію може сформуувати як особистість, так і група, в тому числі і дуже велика — навіть соціум. Інша справа, що таку ціннісну орієнтацію надто важко і фактично неможливо достатньо чітко визначити і схарактеризувати.

По-третє, “цінність” — це властивість суспільного предмета задовольняти певні потреби соціального суб’єкта (людини, групи людей, суспільства) [8, 871]. Звідси зрозуміло, що цінність — це і властивість, і об’єкт (предмет), який наділений цією властивістю. Додамо й те, що цінність має матеріальну й ідеальну природу. Як пише відомий польський соціолог Я. Щепанський: “Ми називатимемо цінністю будь-який предмет, матеріальний або ідеальний, ідею або інститут, предмет дійсний або уявний, відносно якого індивіди або групи займають позицію оцінки, приписують йому важливу роль у своєму житті і прагнення до оволодіння ним відчувають як необхідність. Цінностями є ті предмети, які забез-

печують індивіду внутрішню рівновагу” [10, 52]. Як бачимо, особливо акцентується увага на “внутрішній рівновазі” людини. Отже, від цінностей (має їх людина чи не має) залежить комфорт людини. Це — стан, як психологічний, так і глибоко соціальний. І все ж важливо пам’ятати, що цінність — це не установка особистості. Остання є відповідним психологічним орієнтиром, який спрямовує нашу поведінку і переживання в конкретних ситуаціях.

По-четверте, доречним є поділ більшістю фахівців цінностей на матеріальні і духовні. Така точка зору, зокрема, притаманна відомим українським філософам С. П. Щербі та О. А. Загладі, які вважають, що “цінність — це факт культури” [11, 513]. Зазначені автори до цінностей матеріальних відносять ті, що становлять умови проживання людини, а духовні, ті, що пов’язані зі свідомістю людини, що мають для неї відповідне моральне значення. Духовні цінності — це цінності, що створені свідомістю людини: концепції, твори мистецтва, системи освіти, виховання і навчання, сама інформація, агітація і пропаганда, а також пізнавальна, естетична, наукова, релігійна діяльність та способи й форми їх матеріального втілення (музеї, бібліотеки, салони, виставки, вузи та ін.) [11, 514].

По-п’яте, у контексті вже висловленого, доречним є визначення поняття “цінності”, зроблене українським філософом В. Т. Цибою. “Цінність, — пише він, — природна або штучна, матеріальна або інформаційно-ідеальна (духовна) річ природно-штучного або соціального середовища, яка пов’язана з потребами людини (соціального суб’єкта) і слугує їх задоволенню” [9, 63].

По-шосте, В. Т. Циба, відповідно до параметрів соціальних суб’єктів, цінності середовища поділяє на два основних класи: а) “цінності блага” (матеріальні і духовні) та б) “цінності-регламенти”, які відповідають регламентуючим орієнтирам суб’єкта в його діяльності щодо задоволення потреб і включаючи моральні, правові та естетичні норми й ідеали, звичаї і традиції [9, 64].

По-сьоме, відповідно до їх носіїв цінності поділяють на індивідуальні (особистісні),

групові (колективні), класові, суспільні та загальнолюдські. За всіх обставин домінуючими і вагомими були і залишаються загальнолюдські цінності.

По-восьме, цінності можна класифікувати і за формаційними або цивілізаційними ознаками, а саме цінності формацій: первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної та комуністичної формації. Водночас можна поділяти цінності на цивілізаційні: давньоєгипетська, давньовавилонська, давньоіндійська цивілізація або цивілізація інків, ацтеків, майя, інших історично відомих народів.

Складне філософське значення поняття “цінності” наводить К. Г. Богуславська у своїй дисертаційній роботі: “Цінності, — пише авторка, — це соціально-філософська категорія, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних учинків, духовних витворів (носіїв цінностей) для людства, окремого суспільства, народу, класу, соціальної групи чи особи (адресатів цінностей) на конкретному етапі історичного розвитку” [1, 7].

Аналізуючи ціннісні орієнтації молоді України, згадана авторка подає також принагідну класифікацію цінностей, поділяючи їх на:

- цінності — цілі (термінальні);
- цінності — засоби (інструментальні цінності);
- ситуативні цінності.

Більш складною і досить допустимою є така її авторська класифікація цінностей:

- визнані (інституціалізовані) цінності (причому до них можуть як прагнути, так і не прагнути);
- не визнаними, але дійсними;
- потенціальними [1, 7].

Завершуючи розгляд проблеми “цінності” як соціального, суспільного феномену, є сенс звернутися до їх визначень у фундаментальній праці українських вчених “Духовність” [3, 608]. “Цінність, — зазначається у цьому виданні, — поняття, що використовується для позначення об’єктів, явищ, їх властивостей, а

також абстрактних ідей, що відтворюють собою громадські ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного” [3, 645].

Важливо, що термін “цінність” означає належне і бажане, на відміну від реального і дійсного. Цінності, таким чином, відповідають на питання, що є бажаним, яким будь-що має бути. Суттєвим, щодо внутрішнього змісту цінностей, є і таке зауваження авторів зазначеної наукової праці: “Дух цінностей в основному є внутрішнім, самодостатнім. Якщо людина не прислуховується до духу цінностей, не розвиває їх розуміння і не погоджує з ним свої вчинки, вона деградує” [3, 645]. Саме ціннісні орієнтації є важливими елементами внутрішньої структури особистості, сформованими і закріпленими життєвим досвідом індивіда в процесі його складної соціалізації і соціальної адаптації. Це — складний і багатоаспектний процес, коли людина вчиться і вміє відрізнити справжнє від вдаваного, недосконалого і, врешті, займає активну життєву, громадську позицію.

Література

1. Богуславська К. Г. Ціннісні орієнтації молоді новітньої України (соціологічний вимір): Автореф. дис. д-ра філос. в галузі соціол. [Текст]. — К., 2009. — 24 с.
2. Госковець І. Прикладна психологія в повсякденній життєвій / І. Госковець. [Текст]. — Х.: Изд-во “Гуманитарний центр”, 2012. — 124 с.
3. Духовність / Серія “Европейська енциклопедія” (гл. ред. В. С. Дудик). — Кн. 1. [Текст] — К.: Европейська енциклопедія, 2008. — 688 с.
4. Загальна психологія: Підруч. / За заг. ред. С. Д. Максименка [Текст]. — 2-ге вид., переробл. і доп. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 704 с.
5. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: Курс лекцій [Текст] — К.: МАУП, 2000. — 100 с.
6. Краткий психологический словарь: Словесный / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского [Текст]. — Ростов н/Д., 1998.
7. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: Автореф. дис. канд. філос. наук. спеціальність 09.00.03. “Соціальна філософія та філософія історії”. [Текст]. — К., 2003. — 19 с.

8. Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Г. В. Осипова [Текст]. — М., 1995. — 842 с.

9. Циба В. Т. Системна соціальна психологія: Навч. посіб. [Текст] — К.: Центр навч. л-ри, 2006. — 328 с.

10. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии [Текст]. — М.: Основы. — 1969. — 431 с.

11. Щерба С. П., Заглада. О. А. Філософія: Підруч. / С. П. Щерба, О. А. Заглада. — 5-те вид. — К.: Кондор, 2011. — 548 с.

Ціннісні орієнтації є важливими елементами внутрішньої структури особистості, сформованими і закріпленими життєвим досвідом індивіда в процесі його складної соціалізації і соціальної адаптації.

Ценностные ориентации являются важными элементами внутренней структуры личности, сформированными и закрепленными жизненным опытом индивида в процессе его сложной социализации и социальной адаптации.

Value orientations are important elements of the internal structure of personality, formed and fixed by life experience of the individual in the process of complex socialization and social adaptation.

Надійшла 27 лютого 2014 р.